

УДК 811.1:81'42

Ірина СІРКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) irynasyrko@ukr.net

АКТУАЛЬНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ЩОДЕННИКОЗНАВСТВА

У статті розглянуто теорії, систематизовано відомості щодо соціокультурних тенденцій, історичних чинників, які мали визначальний вплив на становлення й розвиток щоденника як самодостатнього жанрового утворення. Стверджено, що типологія щоденників становить важливий аспект діаріумологічних студій. Доведено її дискусійний характер, зумовлений неоднорідністю підходів до її здійснення. Проаналізовано наявні в науковій літературі класифікації щоденників та критерії, на яких вони ґрунтуються. Наголошено на достовірності класифікацій, побудованих на врахуванні комплексу ознак щоденника як жанру.

Ключові слова: щоденникознавство (діаріумологія), щоденник, парадигма, класифікаційна схема.

Лит. 10.

Ірина SYRKO,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of the Germanic Languages and Translation Studies
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) irynasyrko@ukr.net*

ACTUAL PARADIGMS OF MODERN DIARY STUDIES

In the article provides a review of the actual paradigms of modern Diary Studies. The theories, concerning the sociocultural tendencies and historical factors, which had a remarkable influence on the formation and development of a diary as a self-sufficient genre have been analyzed. The typology of diary is an important aspect Diary Studies. This typology had controversial nature, due to the heterogeneity of approaches to its implementation. The typology of diary in scientific literature and diary classification criteria on which they are based have been analyzed. Emphasized the reliability of classifications built on account of the complex features of a diary as a genre.

Keywords: Diary Studies, diary, paradigm, classification scheme.

Ref. 10.

Ірина СЫРКО,

кандидат филологических наук, доцент кафедры германских языков и переводознания Дрогобычского государственного педагогического

АКТУАЛЬНЫЕ ПАРАДИГМЫ СОВРЕМЕННОГО ДНЕВНИКОЗНАНИЯ

В статье рассмотрены теории, систематизирована информация относительно социокультурных тенденций, исторических факторов, которые имели определяющее влияние на становление и развитие дневника как особенного жанрового образования. Показано, что типология дневников – важный аспект диариумологических студий. Обоснован ее дискуссионный характер, обусловленный неоднородностью подходов к ее разрешению. Охарактеризованы имеющиеся в научной литературе классификации дневников и критерии, на которых они основываются. Отмечена достоверность классификаций, построенных на учете комплекса признаков дневника как жанра.

Ключевые слова: *дневниковедение (диариумология), дневник, парадигма, классификационная схема.*

Лит. 10.

Постановка проблеми. Посилення авторського й читацького інтересу до щоденників, їхній не остаточно визначений статус, жанровий синкретизм, нечіткість критеріїв кваліфікації «щоденниковості», умовність класифікаційних схем умотивовують необхідність поглибленого вивчення щоденникового дискурсу.

Аналіз досліджень. Важливі та актуальні аспекти щоденниковедства висвітлюють праці сучасних українських дослідників. Зокрема, М. Варикаша, А. Ільків, Т. Космеда, Т. Радзієвська, К. Танчин жанр щоденника розглядають як проблему узагальнено-аналітичного характеру. Персоналізований підхід (вивчення щоденникових текстів одного автора) застосовують О. Галич, І. Даровська, Є. Заварзіна, Т. Космеда, А. Кочетов, Н. Момот, Л. Остапенко, В. Соболев, М. Степаненко, Л. Таймазова. Особливості онлайн-щоденника як феномена віртуального дискурсу в просторі Інтернет висвітлюють І. Барбукова, І. Волосенко, І. Дьяченко, С. Заборовська, О. Шеховцова, Н. Шолуха та ін.

Загальний огляд цих праць та довідково-бібліографічної літератури засвідчує, що сучасні філологічні дослідження щоденників зосереджені здебільшого на описові їхньої поетики й жанротвірних параметрів, на визначенні їхнього місця в системі інших автодокументальних жанрів, на встановленні стильової своєрідності та характеристики індивідуально-авторської концептосфери окремих щоденників. Варто відзначити стійку тенденцію до акцентування цілей і функцій щоденників, їхніх літератур-

них можливостей. Водночас питання класифікації текстів залишається одним із найбільш дискусійних у методології щоденникознавства.

Мета пропонованого дослідження – системно простежити класифікаційні характеристики щоденника як жанру, виявити константні ознаки, які уможливають створення класифікацій щоденникових модифікацій, з'ясувати методологічні можливості дослідження жанру щоденника, що призводять до існування великої кількості видів і підвидів жанру, спричиняють «умовність» кожної з класифікацій з огляду на наявність у їхніх вимірах синкретичних зон.

Виклад основного матеріалу. Вивчення типології щоденників становить окремий сегмент діаріумологічних студій, проте, як зазначалося, у сьогоденному українському щоденникознавстві поки що немає узагальнювальних праць із зазначеної проблеми. Виняток становлять окремі монографічні та дисертаційні дослідження літературознавчого та мовознавчого спрямування (І. Даровська, Є. Заварзіна, А. Ільків, Т. Космеда, А. Кочетов, Н. Момот, І. Сирко, К. Танчин О. В. Шеховцова та ін.), у яких у контексті важливих проблем діаріумології частково з'ясовано питання стратифікації текстів на групи та підгрупи за певними диференційними ознаками з опертям на оптимальні методи й прийоми їх систематизації. Дослідники при виборі класифікаційної схеми керуються різними критеріями, серед яких типовими є об'єктивна необхідність, мета, завдання, склад і характер джерельної бази дослідження. Враховують і такі параметри, як ідейно-змістове наповнення записів, наявність їх літературної обробки, ступінь завершеності, час написання, спосіб відбору матеріалів, психологічний тип особистості автора тощо. Таке розмаїття підходів умотивовує існування багатьох методик аналізу щоденникових текстів, інколи з виразно відмінними засадами й засвідчує відсутність єдиного критерію класифікації. Враховуючи це, окремі дослідники стверджують, що класифікація щоденників є проблемою практично нерозв'язною, адже «домежна відкритість жанру... дозволяє необмежену кількість варіантів у самих по собі звільнених, приблизних його межах» [8, 66].

Відзначаючи, що «сам у собі цей жанр, за формою, змістом, призначенням, дуже здиференційований», Г. Костюк виділяє чотири основні типи щоденників. Перший різновид – «щоденники, що їх автори обдуманно пишуть з розрахунком на публікацію. У таких записах вони свідомо оминають особисті, побутові деталі..., акцентують увагу, з їх погляду, на головних питаннях часу, визначаючи своє місце в ньому» [5, 186]. Такі записи свідомо запрограмовані на оприлюднення, тому суто інтимні речі у них завуальовані або й зовсім редуковані. Інший тип репрезентують «нотатки глибоко особисті, виповнені інтимними фактами, переживання-

ми, почуваннями, побутово-психологічними сценами» [5, 186]. Третя із розглянутих форм – «докладні, але сухі, телеграфічні нотатки», в яких зафіксовані лише місцевість і дата перебування; інколи – дата й місце зустрічей, усякі події, факти, дрібні епізоди дня» [5, 187]. Ці записи розраховані тільки на себе і не містять публіцистичних і філософських оцінок чи роздумів. Четверту жанрову форму репрезентують «нотатки щоденних спостережень, рідкісних вуличних висловів, народних говорів, професійних висловів, випадкових ситуацій, схоплення характеристичних портретів, пейзажів» [5, 187]. Такі щоденники становлять джерело необхідних матеріалів для майбутніх творів. Із таким трактуванням не погоджується К. Танчин, уважаючи, що «четвертий ґатунок, як його подає Г. Костюк, швидше відповідає жанровим особливостям записної книги» [9, 9]. Недосконалість наведеної класифікації дослідниця аргументує також тим, що «упродовж тільки одного щоденника можуть декілька разів змінюватися причина його ведення, а відповідно зміст і форма як реакція на цю причину, оскільки щоденник – це не лише єдина і однозначна авторська інтенція, що виключає можливість усіх інших, а по-друге, в жодному зі згаданих типів комунікативна спрямованість щоденника не обмежується лише аутокомунікацією, передбачає ширше коло читачів, «інше Я», з яким вона могла би розділити власну ідентичність» [9, 10-11].

Загального поділу щоденників на *інтимні* та *літературні* дотримується проф. Б. Рубчак. Обидва різновиди «основані на... проєктованій аудиторії даного тексту: чому він написаний, себто кому він написаний» [8, 66]. На одному полюсі *інтимного щоденника* автор вбачає «протоколювання сухих фактів про різні події, місця чи особи, або ж телеграфічно записані думки», а на протилежному – «внутрішньо» керований щоденник, іноді з завданням більш-менш «терапевтичним»: пояснювати авторові його власну особистість і допомагати внутрішньо організувати його життя» [8, 66]. Специфіку *щоденника літературного* визначає передусім його призначення для публікації. До цього різновиду Б. Рубчак зараховує щоденники громадських діячів, письменників, митців, у яких «можна знайти пасажі domeжно інтимних епізодів чи заглиблень у власну особистість» [8, 66]. Якщо *літературний щоденник* адресований читачеві реальному, то *інтимний* може передбачати присутність уявного читача, «іноді куди вимогливішого, неблаганнішого, ніж тисячі дійсних».

Аналіз форм щоденникового жанру дає змогу Т. Космеді виокремити якісно нові аспекти дослідження щоденників – гендерно-лінгвістичний (*дівочі, чоловічі щоденники*), соціокультурний (*щоденники емігрантів*), соціополітичний (*тюремно-засланницькі записи*) та ін. Окремо згадано *воєнні щоденники*, актуалізовані в період Великої Вітчизняної війни

у зв'язку з потребою задокументувати події та ін. Отже, класифікацію щоденникових текстів учена певною мірою узалежнює від типології мовних особистостей їх авторів з урахуванням таких критеріїв, як вік, професія, лінгвокультура тощо.

Характеризуючи щоденники як явище неоднорідне за ідейним спрямуванням, способом часово-просторової організації матеріалу, Т. Космеда поділяє їх на *приватні* та *офіційні*: «особливість *приватного щоденника* – це, безумовно, сприйняття доквілля крізь призму власного «Я», з урахуванням обов'язкового діалогу із «Я1». В *офіційних щоденниках* переважає, звичайно, суспільна складова» [4, 123]. Дослідниця зауважує, що в діаріумології сьогодні виокремлюють і *напівприватні щоденники*, але осмислення цього типу щоденника поки що відсутнє.

Доцільність виокремлення *приватних* та *офіційних щоденників* підтримує Є. Заварзіна, наголошуючи, що зміст щоденникових записів є поліжанровим, оскільки тексти «демонструють перевагу лише певних змістових елементів (особистісних, особисто-суспільних, суспільно-особистих (специфіка *приватного щоденника* – сприйняття всього через «я») чи суспільних (в *офіційних щоденниках*))» [2, 4]. Концептуальним для діаріумології варто визнати висновок про те, що психологічна функція щоденника з часом може змінюватися, а отже, кожна класифікація є умовною. Тому «лише врахування комплексу різноаспектних ознак дасть змогу ближче підійти до створення відповідної класифікації, виокремлення жанрових типів щоденника» [4, 123].

Складність систематизації та класифікації письменницьких щоденників констатує Н. Момот. Беручи за основу такі параметри, як прийоми типізації, характер домислу та мовний стиль, дослідниця виокремлює *фактографічний* і *белетризований* типи щоденника і визначає ідейно-змістові й структурні особливості кожного з них: «*фактографічний* – документальний, точний; *белетризований* – відмінність умовного художнього образу від реального життєвого явища нівелюється, художній образ абсолютно або частково не дорівнює достовірним фактам» [7, 8]. Н. Момот погоджується, що така класифікація «не претендує на вичерпність, однак допомагає глянути на письменницький щоденник як на явище неоднорідне і з'ясувати параметри різних його модифікацій» [7, 8].

Спробу схарактеризувати різновиди щоденника з огляду на авторські інтенції здійснює К. Танчин [див. 9]. Аналізуючи концепцію дослідниці, Т. Космеда дає їм відповідні кваліфікації: «1) *щоденник як «авторська майстерня»* (характеризуються професійні авторські задуми, плани, ідеї, теми і под.); 2) *щоденник як «сповідь перед собою»* (діалог Ego і Alter Ego); 3) *«щоденник-самоувічнення»* (текст дає можли-

вість «запам'ятати» себе ще за життя; 4) «щоденник-самоспоглядання» (його наявність мотивована нарцистичним потягом до самоспоглядання: у цьому разі щоденник є особливим різновидом самозадоволення) [4, 146].

З огляду на можливості реалізації комунікативного наміру автора К. Танчин виокремлює *щоденникові записи для особистого користування*, що не розраховані на іншого читача, окрім самого автора та *записи для уявного читача* (імпліцитна присутність читача в щоденнику, закладена в первісній цільовій настанові, стає одним із визначальних факторів, що впливають на форму, зміст, стилістику щоденника). Оригінальною є спроба авторки класифікувати записи з урахуванням можливостей вияву саморефлексії: «Спочатку це *щоденник-«експлікація»*, потім *щоденник-«механізм»* і врешті *щоденник як «джерело» різноманітних станів і переживань»* [9, 5].

У класифікаційній схемі А. Кочетова [див. 6] на основі варіантів реалізації у щоденниках авторської позиції виокремлено такі жанрові форми, як *щоденник опосередкованого та презентативного характеру*, *щоденник класичний* та *щоденник літературно-художній*. Щоденник першого типу автор визначає як оповідь зі слабо вираженим суб'єктивним авторським фактором, у якому переважає соціально-історична мотивація зображуваного; *класичний щоденник* – це публіцистична оповідь з епізодичними виявами активного авторського «я», де превалує суб'єктивно-психологічне мотивування зображуваного. *Літературно-художній щоденник*, на думку дослідника, передбачає активну белетризовану позицію автора з естетичним мотивуванням зображуваного. У структурі щоденникових записів О. Дружиніна зазначений автор виокремлює три основні підгрупи: *суб'єктивно-психологічний щоденник*, *суспільно-побутовий щоденник* та *щоденник подорожей* (представлений окремими блоками в середині першої і другої жанрових модифікацій) [6, 10-11]. Проаналізувавши варіанти класифікацій щоденників, А. Кочетов робить висновок про те, що засадничим функціональним показником жанру варто вважати фактор суб'єктивної оповіді і з його урахуванням поділяти тексти на дві категорії – *щоденники із слабо вираженим суб'єктивним авторським «я»* та *щоденники, зорієнтовані на сповідь*.

О. Шеховцова в розвідці «Комунікативні засади написання щоденника» актуалізує думку про те, що існують різні за своєю природою щоденники: *письменницькі* або *професійні* та *особисті* або *аматорські*. «*Письменницькі щоденники* пишуться з метою охоплення особистих, культурних, політичних подій, які відбуваються у суспільстві. Вони містять певне емоційне навантаження, документальність та життєвий досвід» [10, 199].

Дослідниця вважає такий тип щоденника неоціненним документом для простеження світоглядної еволюції автора, джерелом для вивчення творчої лабораторії письменника. *Особисті щоденники* пишуть приватні особи з метою викладу подій свого життя, роздумів та висновків. Їх автори не розраховують на увагу читачів. О. В. Шеховцова відзначає складність аналізу таких записів, оскільки «велика кількість прикладів цього різновиду літератури є для дослідження недоступною. Люди, які пишуть щоденники, часто ховаються з тим фактом, застосовують якісь шифри, покази його іншій особі трактують як доказ виняткової довіри, болісно переживають факт розкриття свого щоденника» [10, 202].

Висновки. Відзначаючи численність і строкатість класифікаційних характеристик щоденника, констатуємо, що дослідники досі не одностайні у визначенні диференційних ознак, урахування яких сприяло б створенню методологічної бази для укладання класифікаційних схем щоденникових модифікацій. Класифікації, побудовані з урахуванням лише одного критерію (фах, вік, стать, психологічні особливості діариста, зміст щоденника тощо), не можуть вважатися вичерпними, оскільки «жанри функціонують як системи взаємообумовлених компонентів і фокусування на одному з них неминуче призводить до суперечливих результатів» [3, 9].

Перспектива висвітленого в цій розвідці аспекту щоденникознавчих досліджень полягає в поглибленні теорії сучасного українського щоденникознавства в аспекті вибудування типології підходів до аналізу щоденників як текстів самодостатнього мовно-літературного жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Даровська І. Щоденник або Журнал / Лексикон загального і порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – С. 625–628.
2. Заварзіна Є. В. «Щоденник» (1911-1925) Володимира Винниченка : авторська свідомість та літературний контекст : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Є. В. Заварзіна. – Х., 2008. – 20 с.
3. Калинина Е. И. Системно-структурное моделирование внутрижанрового пространства гипержанра «дневник» : на материале британской лингвокультуры : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. Н. Калинина. – Кемерово, 2013. – 24 с.
4. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 371 с.
5. Костюк Г. О. Записники Володимира Винниченка / Г. О. Костюк // Володимир Винниченко та його доба. Дослідження. Критика. Полеміка. – Нью-Йорк, 1980.
6. Кочетов А. В. Щоденник О. В. Дружиніна : типологія жанру, поетика, іс-

торико-літературний контекст: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «Російська література» / А. В. Кочетов. – Херсон, 2006. – 24 с.

7. Момот Н. М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Н. М. Момот. – Кіровоград, 2006. – 20 с.

8. Рубчак Б. Живописаний Шевченко («Журнал» як текст) / Б. Рубчак // Світи Тараса Шевченка : Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ. – Секція : Філологічна. – Нью-Йорк, 1991. – Т. 214. – С. 65–90.

9. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / К. Я. Танчин. – Тернопіль, 2005. – 20 с.

10. Шеховцова О. В. Комунікативні засади написання щоденника / О. В. Шеховцова // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. – 2010. – № 4 (191). – С. 199–204.

REFERENCES

1. Darovska I. Shchodennyk abo Zhurnal / Leksykon zahalnoho i porivnialnoho literaturoznavstva / za red. A. Volkova, O. Boichenka, I. Zvarycha, B. Ivaniuka, P. Rykhla. – Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. – S. 625–628.

2. Zavarzina Ye. V. «Shchodennyk» (1911-1925) Volodymyra Vynnychenka : avtorska svidomist ta literaturnyi kontekst : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura» / Ye. V. Zavarzina. – Kh., 2008. – 20 s.

3. Kalinina E. I. Systemno-strukturnoie modelirovanie vnutrizhanrovoho prostranstva hiperzhanra «dnevnik» : na materiale britanskoi linhvokultury : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 «Teoriia yazyka» / E. N. Kalinina. – Kemerovo, 2013. – 24 s.

4. Kosmeda T. A. Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu / T. A. Kosmeda. – Drohobych : Kolo, 2012. – 371 s.

5. Kostiuk H. O. Zapsnyky Volodymyra Vynnychenka / H. O. Kostiuk // Volodymyr Vynnychenko ta yoho doba. Doslidzhennia. Krytyka. Polemika. – Niu-York, 1980.

6. Kochetov A. V. Shchodennyk O. V. Druzhinina: typolohiia zhanru, poetyka, istoryko-literaturnyi kontekst : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.02 «Rosiiska literatura» / A. V. Kochetov. – Kherson, 2006. – 24 s.

7. Momot N. M. Shchodennyk T. Shevchenka yak tvorcho-psykholohichniy ta zhanrovyi fenomen: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura» / N. M. Momot. – Kirovohrad, 2006. – 20 s.

8. Rubchak B. Zhyvopysanyi Shevchenko («Zhurnal» yak tekst) / B. Rubchak // Svity Tarasa Shevchenka : Zbirnyk statei do 175-richchia z dnia narodzhennia poeta / ZNTSh. – Sektsiia : Filolohichna. – Niu-York, 1991. – Т. 214. – С. 65–90.

9. Tanchyn K. Ya. Shchodennyk yak forma samovyrazhennia pysmennyka : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.06 «Teoriia literatury» / K. Ya. Tanchyn. – Ternopil, 2005. – 20 s.

10. Shekhovtsova O. V. Komunikatyvni zasady napysannia shchodennyka / O. V. Shekhovtsova // Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. – 2010. – № 4 (191). – С. 199–204.